

НА ПУТУ КУЛТУРЕ

Бојан Јовановић, *Околни љуџи*, „Адреса”, Нови Сад 2013

Нема одреднице испод наслова нове књиге Бојана Јовановића, *Околни љуџи*, па се њен потенцијални читалац најпре ослања на досадашње читалачко искуство, односно претходне књиге овог аутора, а онда и на белешку на корицама. А то искуство нам каже: Бојан Јовановић (1950, Ниш) је, пре свега, етнолог и антрополог, аутор 14 књига из ове области, од *Српске књиже мрљвих* и *Мађије српских обреда*, преко *Тајне лајоша*, *Духа њаганског наслеђа* и *Клојке за душу*, до књига *Карактер као судбина* и *Играње са нишћавилом*. Поред поменутих књига, које су доживеле више издања (*Мађија српских обреда* чак четири!), објавио је још 7 књига антрополошких студија, али и приредио читав низ ауторских тематских зборника. Све то у последњих двадесетак година. Претходно је објавио неколико песничких књига (прву од њих, *Бацање каменчића*, још 1973. године), а поезију је наставио да пише и објављује и даље, између научних студија, али она није остала непримећена, на некој заобилазници, већ важан сегмент његовог стваралаштва и „долажења до себе и своје целовитости”, како стоји на клапни *Околног љуџа*. Пише и ово: „Књигу чине антрополошки радови о човеку као бићу културе”, а потом: „Пут културе претпоставља одлагање непосредног нагонског задовољства и уместо циља указује на важност и смисао самог путовања”.

Већ и сам преглед садржаја нове књиге Бојана Јовановића, *Околни љуџи*, а потом и упутан Предговор, изводе нас на „пут културе” и воде кроз различите тематске студије од „Човека као антрополошке неједначине”, преко „Задовољства у култури” и „Наметнутих културних образаца”, до „Празничног слављења постојећег”. Овим нису исцрпљена Јовановићева истраживања. Она иду од ероса и порноса, преко инцеста, до канибализма. Јовановић пропитује и односе полова према власти, односно према вери и политици. На овом путу културе има много заобилажења, и странпутица, али водич је поуздан – аутор ове књиге, која није обимна (200 страна), успева да буде и актуелан и полемичан, дакле информативан, али и интригантан, када се бави темама које су наизглед опште познате.

Његово враћање традицији није увек околишање, већ и потреба разумевања прошлости, како бисмо могли да прихватимо садашњост, да прокрчимо симболички честар и угледамо ако не пут, онда могућност кретања у будућности.

„До истине се не долази правим, једносмерним кретањем, већ заобилазним лутајућим трагањем. За потпуно познавање ствари потребан је, како вели Платон, тај заобилазни, дужи пут”, закључује Јовановић.

У том смислу видим и напомене, као неку врсту скретања са пута, али и драгоцених путоказа. У есеју „Човек као антрополошка неједначина”, полази се од познатих Његошевих стихова: „Шта је човјек, а мора бит човјек! / Тварца једна те је земља вара, / а за њега, види, није земља. / Је ли јавје од сна смућеније”, који су наведени једино у фусноти. У фуснотама су наведени још неки аутори (Еурипид, Апостол Павле, Дарвин, Фројд), као и књиге, попут *Херодотове историје* и *Делфијског пророчанства* (М. Делкур), тако да је ова романтичарска песничка дилема, односно насловна „антрополошка неједначина”, подупрта Антиком, Библијом, природним наукама, односно психологијом и историјом. Човек је, како то Јовановић истиче, „биће тајне”, „створен за највећа чуда, он је и сам чудо јер духовно начело у њему оличава тајанствена божанска искра”. Има и свој „тамни део”, своју сенку, али управо ту је она „антрополошка неједначина”, јер „човек се одређује способношћу да буде више од онога што јесте, али и могућношћу да упркос својој тежњи постане и мањи од себе”. Све то води упознавању себе или сопственој спознаји, што није нимало лак задатак, по светом Исаку Сирину: „Ко се удостојио да угледа самог себе, виши је од онога ко се удостојио видети анђеле”.

Следи „Животно путовање до себе” које је, углавном, засновано на Јунговим учењима. Овај пут „ка задатој целовитости” је оглед о души и „данашњем човеку који је загубљен у сопственом животном и духовном лавиринту”.

Полазећи од Фројдовог „незадовољства у култури” (односно од његових текстова „Нелагодност у култури” и „С ону страну принципа задовољства”), Бојан Јовановић проналази „Задовољство у култури”, односно нове изворе задовољства у „актуализацији периферних садржаја”, тј. у алтернативној култури и „поткултурној обнови”. За културу је битно, закључује Јовановић, „да се исказује у неопходној отворености и могућности сопствене алтернативе”.

„Наметнути културни образац” је већ самим насловом провокативан. Аутор покреће питања тзв. културног рата и културних ратника који „не уважавају иманентна правила културе и моралности већ теже да пречицом и силом, уништавањем противника, оличеног у заговорнику другог и другачијег мишљења, дођу до циља”. А култура је, више пута је истакнуто, не само образац, вредносни поредак, него и околни пут, заснован, пре свега, на толеранцији, настојање да се изнађе сопствено решење и пут, а само путовање је много више од циља.

Јовановић истиче тзв. југословенски образац, који је изнедрио Велики рат (Први светски рат), потом „комунистички образац”, који је уследио после Другог светског рата. Сваку револуцију прати и културна револуција, која може да буде још суровија од прве, јер, како то примећује Јовановић, идеолози културе сахрањују поред мртвих и живе. Нови културни образац он препознаје после 2000. године, дакле, после

политичких промена у нашем друштву. Не види у њему ништа добро јер је дестимулисано свако озбиљније проучавање националне културе а подстакнут „самопорицатељски дух”. Насртај на националне институције („њиховим деструирањем разара се сама основа националног постојања”), рушење „мита о датом идентитету”, још један је, трећи у низу, можда и најпогубији, образац који покушава да укине колективни идентитет, односно „стварање јединствене, аутентичне слике о себи на основу претходног искуства и настојања да се буде различит од других”.

Средишњи део књиге посвећен је забранама, пре свега онима тзв. сексуалне природе (есеји „Од Ероса до Порноса” и „Инцестуозне тежње и њихове забране”), односно о супротностима између мушког и женског принципа или идентитета (есеј „Мушка и женска власт”), потом табуима друге врсте, попут канибализма („Анатомија канибалског апетита”). Поред строгих културних правила, наша су се правила која су заснована на моралним начелима, табуи, чије је кршење кажњиво и кажњавано, понекад и смртном казном. Култура „не сузбија само слободно задовољење природних нагона, већ формира реалност у којој се могу на другачији начин задовољити и сексуалне потребе. Успостављањем контроле над њиховим задовољењем оне више не владају човеком, већ је он тај који влада њима”. Култура стоји на путу непосредном задовољењу природних потреба, указујући „на значај посредништва као начина његовог одлагања и транспоновања у еротске облике”.

Сексуалност имају и друга жива бића, док је еротика својствена само човеку. И порнографија је такође својствена само људима, али је њена суштина друкчија, заснована је на прекорачењу правила и кршењу забрана. И на доброј заради порнографске индустрије, како подвлачи Јовановић, у последњој напомени есеја о Еросу и Порносу.

Текст о инцесту настао је као коментар „шокантних инцестуозних догађаја”, од којих је последњи из јануара 2013. године. Они су у јавности дочекани пре свега као скандали, понекад везани за неке познате личности, глумце и редитеље, попут Клауса Кинског и Вуди Алена, остављајући у другом плану њихово кршење моралних и правних норми, као и чињеницу да представљају очигледан „противкултурни чин”.

Најкомплекснија и најобимнија студија у књизи посвећена је интеракцији мушког и женског принципа („Мушка и женска власт”). Полазећи од ропског односа према жени, преко демонизоване жене до архетипа мајке, Јовановић стиже до проблема реалне, односно фиктивне моћи жена. „Природна моћ жене која оличава принцип женскости у рађању, продужавању и одржавању живота схваћена је као фиктивна власт и пројектована у митску прошлост као владавина жена”. Овај мит о матријархату је споран, истиче Јовановић, мада је још увек огрнут „плаштом научне истине”. Будући да нису имале стварну моћ, жене су се бавиле магијом, како би то надокнадиле. Патријархална власт им је, у

почетку, признавала ту моћ, као ритуалну, обредну, до стварања Инквизиције, која их је проглашавала вештицама и спаљивала на ломачама.

Коментаришући појаве људождерства у XXI веку, Јовановић овој теми враћа актуелност и даје адекватан контекст, митове и народна веровања, антрополошка и археолошка истраживања, на једној, филозофска учења на другој страни. Трагове људождерства проналазе и код нас (С. Тројановић, Т. Р. Ђорђевић). То је странпутица која се не препоручује, јер „води у нигдину, односно ка циљу на који се пре времена не жели стићи”.

Два следећа есеја посвећена су религији: „Верски путеви и странпутице” и „Искуство рајског врта”. У првом од њих, кроз поглавља „Потиснуто паганство”, „Моћ потиснутог” и „Верска мржња”, стижемо до „паганског обрасца верског понашања” и „комунистичких верника” који су „присилно и привремено успели да успоставе своју једноумну атеистичку религију”. Други есеј је заснован на проучавањима златног или рајског врта, односно на људском прогону из раја, као божјем дару, а не казни, јер управо тог тренутка започиње оно што означава културу – свесно контролисање нагонских тежњи у процесу овладавања собом (Јовановић). „Показало се да рај није добар за човека јер је био место скривене и њему недоступне истине”, закључује Јовановић и додаје да је савремена цивилизација могућа као земаљски рајски врт уколико ширећи основе свог знања њен творац дође до плодова дрвета живота и коначно открије божанску тајну дуговечности”.

Последњи, једанаести есеј, „Празнично слављење постојећег”, указује на порекло савремених прослава, од архаичног обреда, преко средњовековних карневала, до прослављања нове године и празника, донедавно идеолошких, сада државних и верских. Како некад, тако и данас, „ритуална димензија народних светковина” пружа „могућност привременог коректива друштва и успостављања унутрашње равнотеже између различитих социјалних сегмената”. Празнично расположење ослобађа потиснуто, даје културни и друштвени идентитет светом и профаном, истовремено.

Околни њуј је петнаеста по реду антрополошка књига Бојана Јовановића, а прва његова књига која је у целости посвећена проблему културе. Писана зналачки и вешто, истовремено и провокативно, указује на чињенице које не припадају само прошлости, него су и део наше свакодневице. Истовремено и упозорава да је култура уопште, а посебно наша национална култура, не само запостављена, него и намерно маргинализована, гурнута у запећак, као нешто што је део минуле, а не и даље актуелне потребе за националном идентификацијом и културном сатисфакцијом.

Зоран ЂЕРИЋ